

ivn KARWIJ

IVN Oost-Veluwezooom | Zomer 2025 | 50e jaargang nr. 2

**Eikenprocessie
rups**

**pagina
5**

**Van knuppels en
hoenders in
hokken**

**pagina
8**

**Natuurbelang
voorop**

**pagina
15**

**Verborgens
watersysteem**

**pagina
20**

Bij ons ben je op het juiste adres voor Fairtrade artikelen en (h)eerlijke foodproducten. Alles gemaakt met respect voor mens en milieu. Elk produkt met een eigen FAIRHAAL. Een feestje om te geven en om te ontvangen. Loop eens binnen en laat je verrassen.

Wereldwijd van betekenis zijn, dichtbij huis
www.dewereldwinkels.nl

EETERIJ de Jutberg

Natuurlijk smakelijk!

Bij Eeterij de Jutberg is het sfeervol genieten van een lunch of diner. Onze gerechten worden "natuurlijk" bereid met verse kruiden uit eigen tuin. Ook met kinderen kunt u bij ons prima terecht. Voor en na het eten kunnen zij lekker uitrazen in de speeltuin of op het springkussen. Bij Eeterij de Jutberg kunt u ook nog heerlijk nagenieten van een lange wandeling of fietstocht door het nationaalpark De Veluwezoom.

Voor meer informatie: www.eeterijdejutberg.nl

4	Van het bestuur - Redactioneel	12	Verleden en heden van bosbeheer in Nederland
5	De eikenprocessierups	15	Natuurbelang voorop
6	Goed idee bij de Mamo Open brief: oproep tot betrokkenheid	18	Rondje Beemd - 50 jaar geleden
7	Salix	20	Het verborgen watersysteem onder de Veluwezoom
8	Van knuppels en hoenders in hokken	22	Duurzaamheids kalender
10	Over nadelen van stedelijke vergroening		

**Kopij voor het volgende nummer
vóór 15 augustus 2025 mailen naar
redactiekarwij@ivnoostveluwezoom.nl**

KARWIJ verschijnt in maart, juni, september en december.
Artikelen overnemen mag, mits met bronvermelding en onze instemming.
De inhoud weerspiegelt niet altijd de opinie of opvatting van de redactie.
Wilt u KARWIJ alleen digitaal ontvangen? Stuur dan een mailtje naar de penningmeester.

DDJ

Het beste uit jouw
onderneming halen?

Maak kennis met DDJ accountants

www.ddj.nl | (026) 44 33 745 | info@ddj.nl

Sinds 1980 Hoveniers met Passie!

APPELTERN
Tuinexpert

⇒ Beleef
⇒ Geniet
⇒ Ontspan

TUINGELUK
COACH

HOVENIERS

gebr. RIJNEVELD b.v.
tuin- terreinverzorging
en bestratingen

► Advies en ontwerp
► Tuinaanleg
► Onderhoud

Spankeren 0313-427288
www.rijneveld.nl

Redactie KARWIJ

Anne Jansen, Jeroen Boland, Peter Sinon
Correcties - Anne Sleeboom
Vormgeving - Bart Riggeling

Aan dit nummer werkten mee

Jannie de Jong, Druppel Water, Resie Oude Luttikhuis, Karin ter Brugge Wopereis, MV, werkgroep Duurzame Veluwezoom, werkgroep Vegetatie

Foto omslag

fotocollage insecten - Maaïke Dijkstra
(Wie herkent ze allemaal? Mail de namen naar de redactie!)

Bestuur

Voorzitter - Anton Logemann
Secretaris - Jeannette Heinsbroek
Penningmeester - Ruud van de Garde
Publieksactiviteiten - Jeanet van den Barg
Communicatie - Resie Oude Luttikhuis

Secretariaat bestuur

secretaris@ivnoostveluwezoom.nl

Postadres, tevens locatie voor cursussen en bijspijkeren

(tenzij anders vermeld):
De Klaproos
Korenbloemstraat 21
6991 VN Rheden

Leden- en donateursadministratie

Lidmaatschap minimaal €25 per jaar
Donatie minimaal €15 per jaar
IBAN NL92 INGB 0001 4172 80 t.n.v.
IVN Oost-Veluwezoom o.v.v. naam lid/donateur
Schriftelijk: penningmeester IVN-OVZ
Schelfhoutlaan 3 6891 EG Rozendaal
of penningmeester@ivnoostveluwezoom.nl

Opzeggen als lid? Schriftelijk 1 maand voor datum lidmaatschap o.v.v. lidnummer (zie adreskaart Editoo)
Opzeggen als donateur? Schriftelijk vóór 1 dec.

Drukker Editoo B.V. Veenendaal

Van het bestuur

Op het moment van schrijven is het voorjaar tot nu toe erg droog en warm verlopen, met alle gevolgen van dien voor de natuur. In die zin past dit voorjaar in de trend van klimaatverandering, waarbij warmere en droge periodes worden afgewisseld met tijden van (steeds) intensieve(re) neerslag.

Bepaalde vogelsoorten, zoals de hop en de bijeneter, die we vroeger op de camping in Frankrijk tegenkwamen, broeden inmiddels ook in Nederland. Zuidelijke soorten rukken op naar de lage landen, terwijl andere overwinterende soorten hier steeds korter verblijven. De kleine zwaan is daar een goed voorbeeld van: door de warmere winters is deze steeds minder genoodzaakt om helemaal vanaf de Russische toendra naar ons landje te vliegen en blijft hij dichterbij huis.

Gelukkig is er nog heel veel mooie natuur in ons land om van te genieten. Wandelend, fietsend of simpelweg stilstaand om alles om je heen in je op te nemen. Zeker in onze groene omgeving.

Geniet deze zomer van al het moois dat de Veluwezoom te bieden heeft!

Ruud van de Garde

Van de redactie

Op het moment van schrijven is het zondag 25 mei. Vandaag is de laatste dag van de internationale Week van de Biodiversiteit. Er was veel aandacht voor de staat van de biodiversiteit in ons land en die stemt niet heel positief.

Naturalis bracht het Statusrapport Nederlandse Biodiversiteit uit. In dit rapport worden voor het eerst gegevens over de meer dan 47.000 soorten in ons land bijeengebracht en samengevat. De Nederlandse natuurdata waren namelijk net zo versnipperd als de natuur zelf.

Het rapport doet ons beseffen dat er nog heel veel is dat we niet weten. Maar uit wat we wel weten, blijkt dat er veel werk aan de winkel is. Zo zijn veel insecten, waaronder veel vlinders, sterk in aantal gedaald. Ook alle negentien soortgroepen waar een Rode Lijst van bestaat zijn achteruitgaan. Nederland is kampioen biodiversiteitsverlies.

Mooi om dan onderdeel te zijn van een club als IVN, allemaal mensen met een groot hart voor de natuur en met oog voor de natuurlijke omgeving. Wij kunnen andere mensen meenemen in onze liefde voor de natuur en zo het belang benadrukken van natuur en biodiversiteit: het enige echte kapitaal van de mensheid! Gelukkig is in dit nieuwe nummer van KARWIJ weer van alles te vinden dat hieraan kan bijdragen.

Sommige lezers vragen ons waarom KARWIJ in een bioplastic hoes (ofwel seal) wordt verzonden, terwijl het landelijk IVN-blad Mens & Natuur zonder hoes of envelop wordt bezorgd. De redactie vroeg aan onze drukker Editoo hoe dat zit. Editoo heeft een contract met Postnl waarin partijenpost van deze omvang (enkele honderden) mét hoes het best uitvoerbaar én betaalbaar is. Het is in theorie mogelijk om KARWIJ ook onverpakt te verzenden, maar dan wordt voor deze geringe oplage het contract veel duurder en daarmee ook de verzending per exemplaar. In de gemeente Rheden mag de hoes van 90% bioplastic overigens bij het gescheiden PMD-afval.

KARWIJ is gedrukt en als pdf-bestand beschikbaar voor leden. Sinds begin 2025 zijn tientallen KARWIJ-artikelen van de afgelopen jaren met blijvende informatiewaarde ook op de afdelings-website terug te lezen. Ga daarvoor naar ivn.nl/afdeling/oost-veluwezoom/ > Leren over de natuur > Artikelen over onze natuur. Het ligt in de bedoeling om meer artikelen en series uit KARWIJ permanent beschikbaar te maken via de afdelingssite. Dank aan de werkgroep communicatie. Zegt het voort!

De redactie wenst alle leden en lezers een mooie Hollandse zomer - met een buitje op zijn tijd, en als het moet, wat vaker.

De eikenprocessierups

Aanleiding voor dit artikel is een nest van de eikenprocessierups. Ik zag dit in de IVN-tuin, hoewel eikenprocessierupsen hier niet voorkomen. Marie José de Groot had dit nest onderweg gevonden en meegebracht. Waarschijnlijk was het uit een boom gevallen of gewaaid. Reden om eens wat meer over deze fascinerende rupsen, die zich in processie achter elkaar voortbewegen, te weten te komen. Onschuldige beestjes zijn het niet, ze zijn vrijwel jaarlijks in het nieuws vanwege de overlast van hun brandharen die door de lucht zweven.

Oorsprong

De eerste nesten werden in 1991 gesignaleerd, daarvoor was de eikenprocessierups hier nauwelijks bekend. De rups is de larve van een onopvallende nachtvlinder (*Thaumetopoea processionea*) en zijn oorsprong ligt in Zuid-Europa. Door klimaatverandering zijn onze winters zachter, de zomers droger en heter geworden. Met de aanwezigheid van waardplanten, zoals zomereik en moseik, zijn dit omstandigheden waarin de processierups zich thuis voelt. Niet gehinderd door grenzen of inreisverbod is de vlinder, en daarmee de eikenprocessierups, in ons land gearriveerd.

De eikenprocessievlinder

In augustus/september paren de volwassen vlinders waarna de mannetjes sterven. De vrouwtjes zetten eerst eitjes, die verpakt zijn als pakketje, af in scheuren op de stam of op takken van een eik. Daarna sterven ook de vrouwtjes. De legsels bestaan uit 30 tot 300 eitjes. De larven ofwel rupsen zijn in het ei al helemaal ontwikkeld maar blijven tot het voorjaar in het ei. Dit eistadium duurt dus van augustus tot april. Ze kruipen pas uit het ei bij hogere temperaturen wanneer de eikenbladeren zich ontwikkelen. Als het te vroeg is en er nog geen eikenblad is, kunnen ze twee weken zonder voedsel. Alle rupsen in een eipakket komen tegelijk uit.

De rupsen maken een spinselnest dat bestaat uit vervelingshuiden en uitwerpselen. Nesten kunnen een doorsnede van één meter bereiken en meer dan 1000 rupsen bevatten. Overdag blijven de rupsen in hun nest, ook bij kou en neerslag waar ze slecht tegen kunnen. 's Nachts gaan ze op pad om eikenbladeren te verorberen. Ze eten voornamelijk het bladmoes; de nerven laten ze zitten.

Van pop tot vlinder

De rups vervelt vijfmaal voordat hij gaat verpoppen. De verpopping van juli tot september, ongeveer veertig dagen, vindt plaats in het nest waarin de rupsen beschermd worden door de brandharen. Bij hoge temperaturen maken rupsen een nest op de grond en verpoppen ze zich in de koele aarde. Na de verpopping tot vlinder is de cirkel rond. De volwassen vlinder ofwel imago vliegt uit van juli tot september en leeft maar een aantal dagen. De vlinder staat op het menu van de grootoorvleermuis.

Bestrijding

Contact met de brandharen, die vanaf half mei tot eind juni door de lucht zweven, kan voor mens en dier heel vervelende gevolgen hebben, zoals jeuk en irritatie van de ogen en luchtwegen.

Gemeente Rheden voert vanaf half april preventieve bestrijding uit en een nabehandeling tot begin oktober. Dit gebeurt bij voorkeur met biologische vijanden van de rups, zoals pimplen en koolmezen. Om deze te lokken zijn 200 mezenkasten opgehangen. Ook boomklever, kauw, bepaalde insecten, bacteriën en virussen zijn natuurlijke vijanden van de processierups. Aan de Bockhorstweg in Spankeren is een proef gaande met predatorenkasten en er wordt landelijk onderzoek gedaan met feromoonvallen en paringsverstoring.

Bronnen:

eikenprocessierups-wur.nl (aanrader: zie het korte filmpje!)
wikipedia.org
rheden.nl

Tekst en beeld: Jannie de Jong

Een goed idee bij de Mamo

Op 3 maart liep de Maandagmorgengroep (Mamo) door en rond Spankeren. Er waren ook mensen bij uit het dorp zelf. Een van hen had de gewoonte wekelijks een rondje bij Spankeren te lopen om zwerfafval op te ruimen.

Teun, een van de vaste deelnemers aan onze Mamo, vond dat zo'n mooi idee dat hij voorstelde dat we dat bij alle Mamo-wandelingen zouden gaan doen.

De Mamo-gidsen vonden dat een goed voorstel en van de gemeente Rheden konden we grijpstokken en ander materiaal lenen. Op 7 april heeft Teun met de Mamo de route bij Beekhuizen en Emmapiramide meegelopen met grijpstok en vuilniszak. Op zich viel de hoeveelheid zwerfvuil onderweg wel mee, maar niet bij de Emmapiramide. Teun kon er bijna niet genoeg van krijgen en bij terugkomst werd ook de parkeerplaats Beekhuizen nog spic en span gemaakt. Daarbij kwam hij wel een hand tekort, want waar laat je dan het koffiebekertje?

Tekst & beeld: Anne Sleeboom

Open brief: oproep tot betrokkenheid

Groene IVN-burger,

Als IVN'ers zien we onszelf als donkergroen. We vertellen hoe mooi de natuur is en proberen de deelnemers aan excursies en andere activiteiten verwondering over en liefde voor de natuur bij te brengen. We willen graag dat iedereen meer oog krijgt voor de natuur. Misschien gaat de politiek mede hierdoor de juiste dingen doen en groenere en duurzamere keuzes maken.

Helaas staat onze democratie onder druk. Eva Rovers schrijft hierover: "Eens in de vier jaar stemmen is niet genoeg, democratie heeft verzorging nodig. We moeten beseffen dat we allemaal een rol hebben in het overeind houden en vormgeven van de democratie." Eén van de dingen die we kunnen doen, is lid worden van een politieke partij.

Als lid van een politieke partij zorg je ervoor dat:

1. de politieke partij meer kracht heeft (meer leden, meer kracht, een breder draagvlak, democratischer)
2. er meer financiële middelen zijn om campagne te voeren of onderzoek te doen
3. er een signaal afgegeven wordt: politiek is belangrijk

4. de partij een groter aanbod van mensen heeft waaruit vertegenwoordigers en bestuurders gekozen kunnen worden
5. je de kans krijgt om de koers van de partij te beïnvloeden door een actieve inbreng of door voorstellen van het partijbestuur al dan niet te steunen.

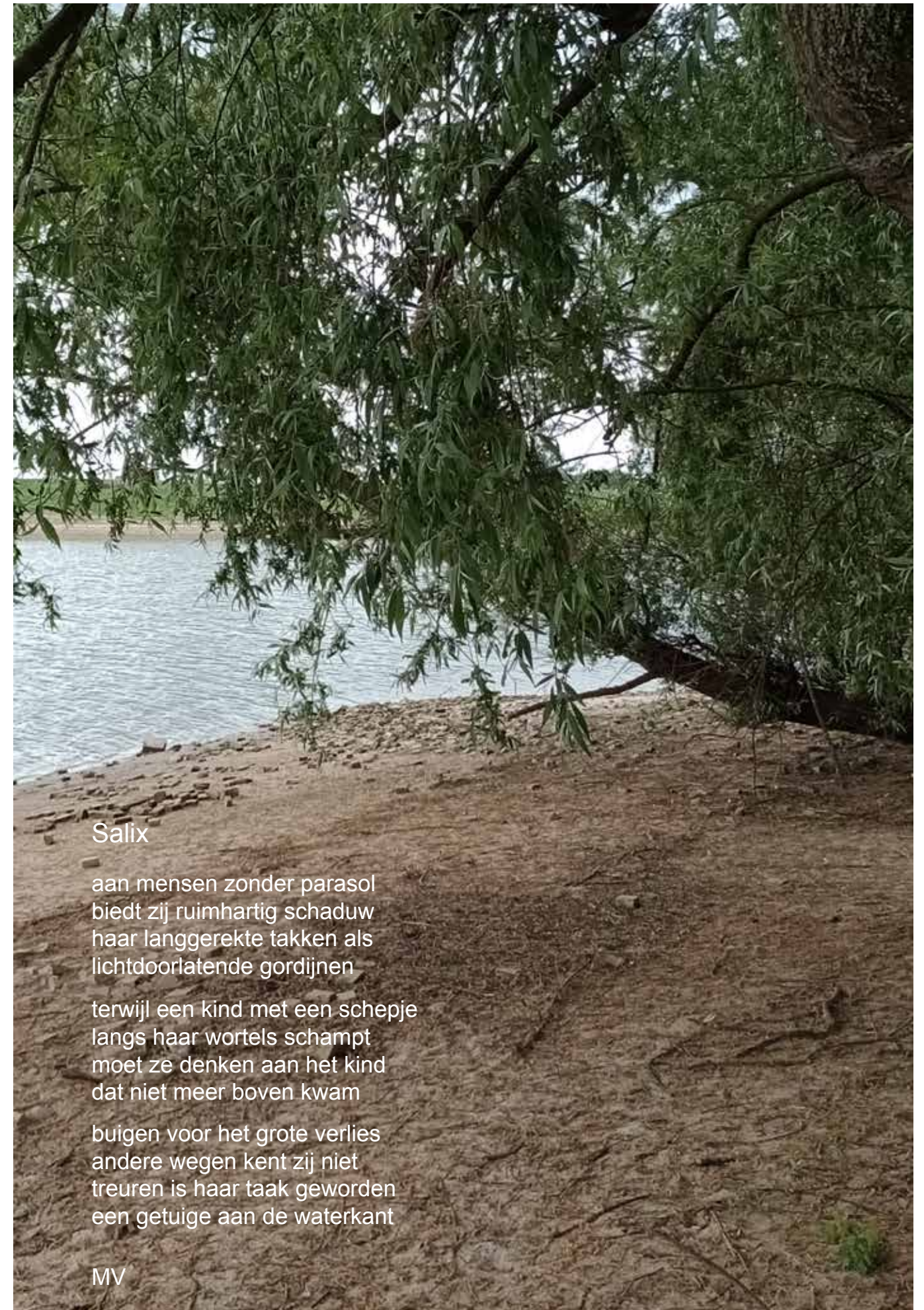
Vandaar onze oproep: word lid van een politieke partij. Mocht je het lidmaatschap niet kunnen betalen, neem dan contact op met de partij van jouw keuze. De meeste partijen hebben hiervoor een oplossing.

Mocht je dat een stap te ver vinden, zorg dan minstens dat jij, en eventueel andere mensen van wie je weet dat ze niet meer stemmen 'omdat het toch niets uithaalt' alsnog gaan stemmen. Alleen zo kan je de democratie en politiek beïnvloeden.

Laat je stem niet verloren gaan. We brengen geen stemadvies over, die keus is aan eenieder zelf!

Richard van Gelder, Gerrit Lammers, Jaap Vette, Joop Meulenbeek, Miriam Westgeest, Frans Mencke, Resie Oude Luttikhuis

leden afdeling IVN Oost-Veluwezoo; op persoonlijke titel

Salix

aan mensen zonder parasol
biedt zij ruimhartig schaduw
haar langgerekte takken als
lichtdoorlatende gordijnen

terwijl een kind met een schepje
langs haar wortels schampt
moet ze denken aan het kind
dat niet meer boven kwam

buigen voor het grote verlies
andere wegen kent zij niet
treuren is haar taak geworden
een getuige aan de waterkant

MV

Van knuppels en hoenders in hokken

Over plant en dier in de optiek van de mens

Mijn bedoeling met onderstaand stuk is het op gang brengen van een discussie tussen IVN-leden. Reacties, bijvoorbeeld in de vorm van een ingezonden brief, zijn dan ook hartelijk welkom

“Is een dier iets of iemand?” zo las ik een tijdje geleden in een vorige KARWIJ. Nu is eenieder uiteraard vrij zich de levensvragen te stellen wanneer en zoals men zich dat wenst. Waar ik op in wil gaan, is de trend om natuurlijke levensvormen meer en meer menselijke eigenschappen toe te dichten. Bomen die met hun zaailingen omgaan als waren het kinderen¹. Of op het toekennen van eigenschappen die tot recent typisch menselijk waren aan het vooralsnog ontoegankelijke gevoelsleven van dieren, bekend als antropomorfisme.

Veelal bestaat voor deze toedichting geen, of hoogstens een nogal vaag bepaalde rationele grond. Met serieuze wetenschap in klassieke zin heeft het weinig uit te staan, mede omdat deugdelijke statistische onderbouwing vrijwel ontbreekt. Uiteraard, zegt de wetenschapper, hoe en wat wil je meten in dezen? In discussies hoor ik dan regelmatig ‘dat onze ratio niet het laatste woord mag hebben’. Mijn stelling: het is nog maar de vraag of dat zo is. De uitspraak veronderstelt een vorm van dualisme tussen ratio en emotie die er helemaal niet hoeft te zijn. Kenmerk van onze ratio is, dat zij zich door de levensjaren heen langs stabielere lijnen voortbeweegt dan onze emoties en gevoelens. Dit geldt voor mij persoonlijk en de psychologie leert dat dit ook in algemene zin van toepassing is. Wetenschap, als ultieme verschijning van de ratio, helpt ons, zelfs over grenzen van generaties heen.

Het ervaren, het gevoel en de beleving zijn daarmee helemaal niet meteen gediskwalificeerd. Maar dit alles geeft mij een zekere voorkeur voor de ratio als uitgangspunt, als ‘kompas’. Ten overvloede: het gaat me hier dus niet om de natuur als bron van welzijn, beleven, verwondering zo je wilt. Daarover kunnen we een ander gesprek hebben. Terug naar mijn bemerking: het toekennen van menselijke eigenschappen aan niet-menselijke levensvormen. De vraag is: hoe kan ik mij verhouden tot de genoemde trend, en biedt die ratio mij daarbij een vaste grond?

Ten aanzien van meer complexe levensvormen zoals onze hond, een koe of een wild zwijn, is het nog niet zo moeilijk om bepaald gedrag in menselijke termen te vangen. Weet de hond die tijdens onze afwezigheid het bankstel heeft gesloopt bij onze thuiskomst, dat hij ‘ondeugend’ is geweest? De – in onze ogen! – ‘schuldbewuste blik’ die we opmerken

valt nauwelijks te ontkennen. Kent het dier dan een complexe emotie als schuldgevoel? Zo ja, hoe weten we dat en vooral: hoe passen we die wetenschap vervolgens toe op een mestkever? Of een regenworm?

Ik bedoel deze vragen serieus. We kunnen ons hier van afmaken door ons te beperken tot de categorie zoogdieren, maar zo snel ben ik er niet klaar mee. Er is een actuele beweging om ook aan bomen antropomorfe kenmerken toe te schrijven. Dan toch zeker ook aan de kleine levensvormen die hierboven zijn genoemd.

Nemen we het woordenboek er bij, dan blijkt het gebruik van het woord ‘iemand’ steeds te verwijzen naar een werkzame relatie, een mate van wederkerigheid: ‘iemand iets schuldig zijn’, ‘met iemand ruzie maken’ en zo verder². Is er in onze relatie met hogere dieren sprake van deze wederkerigheid? Ik durf te stellen: ja, zij het anders dan met mensen. Is dat verschil (‘anders’) dan kwalitatief of kwantitatief? Indien kwantitatief, dan is er geen wezenlijk onderscheid tussen een mens en de betreffende diersoort. Tenslotte zijn we ook als mensen in meer of mindere mate op elkaar betrokken; in sommige gevallen is er zelfs vrijwel geen werkzame relatie meer mogelijk, terwijl we toch echt met een mens van doen hebben.

Toch heb ik problemen met die werkzame relatie met dieren. Hoe verhouden wij ons tot een hongerige leeuw? Of een slachtkip? Je hoeft de leeuw niets te vertellen over een ‘gebrek aan respect’, terwijl ook voor velen van ons een stukje vlees niet te versmaden is. Dan is de boven gestelde vraag eigenlijk vanzelf al beantwoord: er bestaat een kwalitatief verschil in de relatie tussen mensen onderling enerzijds en tussen mens en dier anderzijds. En dit verschil is gelegen in de aard van de partijen. Een mens is dus *wezenlijk* anders dan een dier.

Terug naar de vraag, ‘Is een dier iets of iemand?’ Misschien is de vraagstelling zelf problematisch, omdat deze een aantal aannames bevat dat ons in de problemen brengt, nog voordat er een antwoord gegeven kan worden. Tenzij we ons gezonde verstand gewoon opgeven en het kompas opnieuw afstellen op ons ‘gevoel’, onze beleving. Dat is nogal een offer. Het is onze ratio, die ons in hoge mate de welstand en welvaart heeft opgeleverd, die we nu als normaal beschouwen. Weg van volksgeloof, sprookjes, bangmakerij, de magische buitenwereld, vals ingekleurde godsbeelden enzovoorts. Iets met kind en badwater.

Niet getreurd

Na meer dan zestig jaar van ontdekken en verkennen kan ik mij daarnaast nog steeds in hoge mate verwonderen over de natuurlijke wereld om mij heen. Daarvoor is het niet nodig menselijke trekken toe te kennen aan dieren, planten of schimmels. Die verwondering voedt bij mij het besef dat geld en gemak niet het laatste woord behoren te hebben in onze omgang met onze (helaas vaak niet eens zo heel erg) natuurlijke omgeving. Dat het gebruik wel een onsje minder mag zijn en het respect wat zwaarder mag wegen.

En dat bomen een geheel eigen wereld hebben, waarvan nog veel voor ons te ontdekken valt, maakt me optimistisch. Ik zal ze daarom maar niet verwijten dat zij dat leven grotendeels voor ons proberen te verbergen...

Voor de aardigheid dit opmerkelijke plaatje.

De boze boom in de Steile tuin Sonsbeek...

Tekst en beeld: Peter Sinon

Rectificatie

Bij het artikel **Boommarters - Waarnemingen van een dynamische diersoort** in de vorige editie vielen fotocredits en bronnen weg. Dit zijn:

Tekst Edith de Koningh

Beeld Wim Schermer

Bronnen: gesprek met Vilmar Dijkstra;
KARWIJ zomer 2017 - artikel van Barbara de Jong en Carli van Mil over de boommarker

¹ Zie Peter Wohllebens boek ‘Het verborgen leven van bomen’

² encyclo.nl/begrip/iemand

Over nadelen van stedelijke vergroening

Oproep tot meer biocreativiteit!

De 'vergroening' in bebouwde gebieden vormt een trend die eerder slecht dan goed is voor biodiversiteit... Dit klinkt je misschien vreemd in de oren, maar toch is het zo. Het is een ingewikkeld probleem, waarover we hier wat meer duidelijkheid willen geven. In een notendop leggen we een paar van de belangrijkste punten uit. Tot slot vertellen we je in het kort wat jij kunt doen.

Wat gaat er mis?

In tijden van woningnood en, mede daardoor, snelle verstedelijking van ons landschap wordt het steeds belangrijker om juist óók in dat 'versteende' milieu biodiversiteit te beschermen. Tuinen en plantsoenen lijken daarbij belangrijker dan ooit tevoren. Initiatieven rondom de zogenaamde stedelijke vergroening, zoals Operatie Steenbreek en insectenvriendelijke bermen, zijn dan ook bij burgers en gemeenten nog nooit zo belangrijk geweest als vandaag de dag. Ook lokale IVN-afdelingen spelen hierbij vaak een rol.

Dat meer 'groen' een verkoelende werking heeft tijdens hittegolven weten we al langer. Daarnaast zijn stedelijke vergroeningsprojecten ook belangrijke inkomstenbronnen voor de sierteelt en -verkoop. Maar is deze vergroeningstrend ook goed voor biodiversiteit? Het antwoord is helaas al te vaak 'nee'. Sterker nog: de stedelijke vergroeningshype vormt voor de biodiversiteit zelfs een bedreiging. De hoofdreden hiervoor is tamelijk simpel: we planten en zaaien momenteel massaal de verkeerde plantensoorten, en we halen de soorten die we in de stedelijke omgeving juist hard nodig hebben op grote schaal weg ...

Biodiversiteit

De term 'biodiversiteit' verwijst ruwweg naar de mate van verscheidenheid aan soorten van wilde, inheemse organismen in een bepaald gebied.

Goed beschouwd kan een gebied erg veel soorten tellen maar toch een lage biodiversiteit hebben. Als alle soorten exoten zijn of ze zijn vooral gekweekt, is er geen sprake van wilde, inheemse organismen.

De ecologische waarde is daardoor doorgaans lager.

Bij soorten die de biodiversiteit van het stedelijk milieu vormen kun je denken aan madeliefjes en paardenbloemen in het gazon, mossen tussen de bestrating, brandnetels en varens langs een heg.

Sierplanten zijn slechte drachtplanten

Waarom hebben de sierplanten van het tuincentrum of de bloemist geen ecologische waarde? Er staat immers vaak op het etiket dat tuinplanten vlinders en bijen aantrekken. Dat is dan toch goed voor de biodiversiteit? Nou, juist hierin zit één van de grote misverstanden.

Ten eerste worden er door tuinbouwbedrijven nogal eens pesticiden gebruikt bij de teelt van onze tuinplanten¹. De gifstoffen kunnen bij meerjarige planten nog jaren in de plant blijven zitten. Vooral bij bolgewassen en houtige gewassen. Insecten die deze sierplanten als *drachtplant* gebruiken – dat wil zeggen dat zij de nectar uit de bloemen van deze plantensoort eten – raken door de voornoemde pesticideresten veelal verzwakt en gaan hierdoor vaak dood.

Ten tweede zijn tuinplanten veelal gecultiveerd of veredeld op 'ornamentele eigenschappen', zoals een extra lange bloeitijd of 'vollere' en kleurrijkere bloemen. De nectarproductie van deze sierplanten is hierdoor vaak sterk verminderd. Insecten moeten dan naar verhouding teveel energie besteden om aan de benodigde nectar te komen.

Ter illustratie zijn hieronder twee korenbloemen weergegeven.

links: gecultiveerde korenbloem van een vergroeningsproject. De kroonbladen zijn 'dik', opgeblazen en er groeien zelfs twee etages van boven elkaar. Van nectarproductie is door deze veredeling nauwelijks nog sprake.

rechts: wilde korenbloem. De kroonbladen zijn iets dunner en het is maar één rij. Deze plant produceert veel nectar.

¹ Zie pan-netherlands.org > Nieuwsbrief lente 2025 (red.)

Sierplanten zijn slechte waardplanten

Er is nog een andere belangrijke reden dat de tuinplanten die voor stedelijke vergroeningsprojecten worden gebruikt helemaal niet goed zijn voor biodiversiteit. Insecten en andere ongewervelden zetten hun eieren namelijk zelden af op deze sierplanten, afgezien van een paar algemene insectensoorten.

Het begrip waardplant

Veel insecten, zoals bijvoorbeeld vlinders, kennen maar één of enkele waardplanten. Dat zijn specifieke plantensoorten waarop zij hun eieren afzetten. Deze bijzondere afhankelijkheid is ontstaan in de evolutie van deze soorten. Die bijzondere relatie heeft bij exotische soorten simpelweg nooit de tijd gehad zich te ontwikkelen.

Een vlinder die haar eitjes wil afzetten is aangewezen op wat wij abusievelijk 'onkruid' noemen en zelfs weghalen. In feite halen we hiermee dus niet alleen de wilde plant zelf weg, maar óók de toekomst van de vlinder die daarbij hoort, en daardoor óók de diersoorten die juist de rups van die vlinder eten, om maar een voorbeeld te noemen. Biodiversiteit gaat dus, ook in steden, gepaard met allerlei onderlinge relaties tussen verschillende soorten, waartussen sierplanten belemmerend werken.

Nieuwe invasieve exoten

Een vervelend probleem is dat veel exotische en/of gecultiveerde planten die men voor vergroeningsacties gebruikt kunnen verwilderen. Soms ontstaan hierdoor ook nieuwe *invasieve exoten* in ons land. De wilde, inheemse soorten ondervinden hier nadeel van en de biodiversiteit kan hierdoor onnodig onder druk komen te staan. De meeste sierplanten van de vergroeningsprojecten die weten te verwilderen, vinden een plek in het stadsmilieu zelf. Voorbeelden hiervan zijn blauw kattenkruid en fijn vedergras, die we inmiddels door heel Nederland aantreffen.

Helemaal rampzalig wordt het wanneer dergelijke soorten ook Nederlandse natuurgebieden kunnen koloniseren, zoals bijvoorbeeld is gebeurd met sneeuwbes en reuzenberenklauw.

Oplossing?

De oplossing begint met de bereidheid om vooral wilde, inheemse planten te leren waarderen die zich spontaan vestigen in de eigen woonomgeving. Deze krijgen we immers *gratis* van Moeder Natuur! Nu noemen veel Nederlanders een tuin of plantsoen met meer echte biodiversiteit al gauw 'onverzorgd'.

Dat is natuurlijk wel erg vreemd. We zouden het ook kunnen omkeren en het dan 'onverzorgd' noemen wanneer ergens sierplanten zijn aangeplant en mosjes tussen de tegels worden weggehaald. Een dergelijke cultuurverandering zou een óngekend grote biodiversiteitswinst gaan betekenen.

Veel mensen denken bij het horen van het voorgaande meteen aan tuinen vol brandnetels en distels, maar dat hoeft niet het geval te zijn. Door de manier van tuinbeheer kun je de spontane soortsamenstelling sturen. Je kunt ook door gebruik van stekjes/zaad van wilde planten uit de omgeving de favoriete soorten uitkiezen voor je tuin. Misschien wordt 'biocreativiteit' dan een nieuwe trend!

Tekst: Werkgroep Vegetatie

Beeld: Wikimedia Commons (CC0)

Fleurige sierplanten met beperkte functie als dracht- of waardplant - biodiversiteit is laag.

Inheemse begroeiing biedt insecten wel de nodige voedsel- en broedplek - biodiversiteit is hoog.

Verleden en heden van bosbeheer in Nederland

Door de bomen het bos zien

Heb je je wel eens afgevraagd wat zich nu precies in het bos afspeelt? Waarom ziet het bos bij Hof te Dieren er zo anders uit dan bij Beekhuizen? En hoe komen al die verschillen in het bos, als je door de bossen van Middachten loopt? Dit soort vragen heeft alles te maken met het bosbeheer dat ter plekke wordt toegepast. Dat verschilt nogal eens per eigenaar.

Inleiding

Dit is deel één van een serie van drie over bosbeheer. Er zijn verschillen tussen een aanpak waarbij vooral de natuur leidend is en een meer bedrijfsmatige aanpak waarbij houtoogst voorop staat. Om die verschillen te begrijpen, willen we eerst de recente geschiedenis van het Nederlandse bos in vogelvucht doornemen. Dan ben je op de hoogte van 'hoe het zo is gekomen'. In deel twee hopen we wat van de huidige ideeën omtrent bosbeheer te verduidelijken. Deel drie gaat in op de spagaat waarin bosbeheerders zitten tussen praktijk en idealen, in het trage ecosysteem dat bos hoe dan ook is.

'Soorten' bos

Het soort bos waarin we lopen, wordt door twee dingen sterk bepaald: de groeiplaats en de doelstelling voor het beheer. We hebben in Nederland zo'n 365.000 hectare bos, 11% van de totale landoppervlakte. De bossen op de Oost-Veluwezoon liggen vooral op mineraalarme zandgronden of op de meer vruchtbare leem- en lössgronden aan de stuwwallen. We komen hierop terug.

Het hoofddoel van het bos bepaalt hoe het bos eruit ziet en wordt beheerd. Qua gebruik en bedoeling kennen we grofweg vier typen:

Als eerste: *hoofddoel recreatie*.

Het bos is voornamelijk 'decor' waarin we ons begeven. We willen graag afgeleid worden, de hond uitlaten, ons uitsloven op een ATB, het bos gewoon bewonderen. Hoogstens houden we er een excursie om geïnteresseerden wat meer bij te brengen over wat er zoal groeit en bloeit (met respect naar de gidsen overigens).

Als tweede: *hoofddoel natuur*.

Het soort bos, waar aan de randen doorgewinterde natuurliefhebbers zich verwonderen over het variantje dubbelbloem of de sleutelbloem. De samenstelling van het bos is op alle plaatsen divers, er zijn open plekken en gesloten boomgroepen.

Als derde: *hoofddoel houtproductie*.

Oneerbiedig ook wel 'houtakker' genoemd, kunnen ook deze bossen verrassend zijn in hun biodiversiteit. Ongeveer 60 procent van de bossen in Nederland is productiebos, bij ons zijn dat vooral de bossen op de arme gronden.

Tot slot: het *multifunctionele bos*.

Uiteraard zie je in het veld een vermenging van de functies. Het één sluit het ander niet per se uit. Ook in zogenaamd eentonige dennenakkers wordt volop gerecreëerd!

Geschiedenis: van vrijwel geen bos naar houtakkers

De bedreiging van dorpen en akkers en een tekort aan hout als grondstof waren aanleiding tot oprichting van de Heidemij, nu Arcadis (1888) en Staatsbosbeheer (1899). Nederland bestond rond die tijd nog slechts voor 1% uit 'bos'. Die bedreiging kende vele vormen, zoals vernieling van het bos door beweiding met vee, vooral schapen, en door overmatige kap voor brandhout en geriefhout. Verder was daar de oprukkende 'Atlantische woestijn', zoals zandverstuivingen wel werden genoemd. In de 19^e eeuw was het dorp Kootwijkerzand al verzwolgen door het zand.

Beide organisaties hielden zich bezig met beplanting van woeste gronden, deels om de zandverstuivingen te bedwingen, deels om die gronden 'in cultuur te brengen', lees: economisch rendabel te maken. Wat op die vooral voedselarme zandgronden (Veluwe!) nog wilde groeien was de grove den. Het kwam prima uit dat het grenenhout zeer gewild was in de Limburgse mijnbouw, omdat dat hout 'waarschuwt' alvorens in te storten... Bijkomend voordeel werd al snel ontdekt: deze grove-dennen-teelt leverde op termijn een wat rijkere bodem op: een mineraalrijke strooisellaag, waar zelfs iets van profielvorming plaatsvond – een vereiste voor toename van biodiversiteit, al was dat woord nog niet uitgevonden.

Kaalkap

Belangrijk is te weten dat het beheer rond het jaar 1900 inhield, dat aan het einde van de omlooptijd van het gewas het bos werd kaalgekap. Het perceel bomen ging in zijn geheel tegen de vlakte. Dit was de snelste en dus goedkoopste manier van werken. De oppervlaktes kaalkap varieerden van een halve hectare (een voetbalveld is 0,7 ha) tot meerdere hectaren. Van een ecosysteem was ter plaatse uiteraard geen sprake meer, het bosverband was verbroken. De bodem stond ineens onder directe invloed van zon, regen en wind. De strooisellaag verbrandde gedeeltelijk in de zon. Het leven verdween.

Meer bruikbare soorten, die ook meer voeding nodig hebben, zoals lariks en mogelijk zelfs Douglasspar kwamen in zicht. Ook de fijnspar, uit het midden- en hooggebergte, bleek het in die jaren heel aardig te doen als leverancier van het gewaardeerde vurenhout. Het opkweken van loofbomen (!) vroeg veel te veel tijd om economisch rendabel te zijn en bleef daarom op deze groeiplaatsen vrijwel achterwege.

In de loop van de jaren heeft men technieken ontwikkeld om minder schoksgewijs te kunnen werken – bosbeheer in Nederland was een heel nieuw vak, er moest veel geleerd worden. Daarbij werd geëxperimenteerd met *schermkap*, *coulissenkap* en *groepsgewijze kap*. Schermkap is de oogst van een beperkt aantal oude bomen zodat daaronder nieuw bos kan groeien. Bij coulissenkap vindt de oogst strooksgewijs plaats. Groepsgewijze kap beperkt de houtoogst tot minder dan een halve hectare, zodat de invloed van directe zonbestraling beperkt blijft. Het principe is steeds: werken met een zogenaamde *opstand*, een perceel met één boomsoort van één gelijke leeftijdsgroep.

De nieuwe beheermethode wordt gekenmerkt door *selectieve kap*, van individuele bomen, van verschillende leeftijdsklassen dus. Daarbij ontstaat op termijn een heel gevarieerd bosbeeld, met verschillende soorten in alle denkbare groeifasen naast elkaar. Dit vraagt van het beheer een geheel nieuwe kijk op de bedrijfsvoering.

Drama op drama

Terug nu, naar het bos op de armere gronden. De dennenbomen waren rond 1965 zo ongeveer volwassen ofwel kaprijp, toen de Staat der Nederlanden de mijnsluitingen aankondigde die in tien jaar hun beslag zouden krijgen. Voor de bosbouw betekende het een gedwongen heroriëntatie op een ongelukkig moment. Of het ook erger kon? Zeker wel.

Dramatisch dieptepunt waren de herfststorm van 1972 en de voorjaarsstorm van 1973. De eerste vernielde of ontwortelde ruim vijf miljoen bomen en van de vaak ernstig uitgedunde opstanden grove den bleef na april 1973 nog minder over. De aanblik was om te huilen, ook voor grote volwassen kerels die wel wat gewend waren.

Wat te doen? Grote oppervlakten van monoculturen leken niet meer aan de orde, zij waren juist een belangrijke oorzaak van de enorme schade. Dat we met dit soort 'akkerbouw' in elk geval niet bezig waren met de opbouw van meer veerkrachtige, duurzame ecosystemen, werd binnen de opleiding tot boswachter eind jaren zeventig op zijn minst ruimhartig toegegeven.

Volwassen grove dennen-aanplant op de Posbank

The times they are a-changin'

Rond die tijd ontstonden ook alternatieve geluiden. Hans van der Lans en Roel Cosijn kwamen met stichting Kritisch Bosbeheer flink in het nieuws. Eerder al pleitte ook de velen van ons zo bekende Harm van Veen (†) voor herintroductie van de wolf en een natuurlijker bosbeheer. Zoals vaker in een tijdsgewricht met veel verandering waren niet alle geluiden even genuanceerd, maar er werd ook flink tegengestribbeld door vertegenwoordigers van de houtindustrie. De gedachtewisseling die rond 1978 onder andere in het Bosbouwkundig Tijdschrift plaatsvond had dus nogal wat scherpe kanten bij meerdere betrokken partijen.

Het was destijds nog bij wet verboden dood (naald) hout in het bos te laten liggen in verband met risico op plagen door dennenscheerder, letterzetter en vele andere keversoorten. Het laten liggen van dood hout ter bevordering van natuurlijke processen was daarmee vloeken in de kerk. Kun je je dit nog voorstellen? Daarnaast is er een herplantplicht: een eenmaal geoogst oppervlak moet binnen drie jaar weer worden voorzien van nieuw plantgoed – dus nieuw bos. Voor natuurlijke verjonging was uiteraard geen plaats.

Het idee van herintroductie van de wolf was rond 1980 echt nog een brug te ver voor met name de jagersverenigingen. De invloed op het gedrag van

herkauwers in het bos bleef daarmee uit, maar rond 1982 was er bij Natuurmonumenten ruimte voor introductie van een grote grazer, de inmiddels iconische Schotse hooglander. Deze moest de vergrassing van de heide tegen gaan. Het dier beperkte zich niet tot die gebieden: ook het bos zelf was een prima verblijfplaats. Inmiddels heeft de soort op meerdere plekken in Nederland een natuurlijke vorm van duurzaamheid opgebouwd, waarbij de stieren grotendeels solitair leven, terwijl de koeien met de jongen groepsgewijs optrekken.

Schotse hooglander, een grote grazer

De economische malaise van 1981 deed de deur dicht voor het klassieke beheer van bos en natuur. Dat zuiver productiebos op armere gronden nooit rendabel zou worden was nu wel duidelijk. Aan de andere kant werd de vraag naar recreatieruimte steeds groter. Voortaan gingen de grotere bosbezitters zoals Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer centraal bedenken wat op welke plek in Nederland aan de orde zou komen. Klassieke rollen verdwenen, de boswachter werd vooral recreantenbege-

leider, de inrichting van het beheer werd vervangen door regelgeving vanuit hoofdkantoren die bepalen wat op welke plek wenselijk is in het grote plaatje.

Op rijkere bodems een ander bos

Op de rijkere gronden is sprake van een andere ontwikkeling. Vooral gebieden in eigendom van landgoedeigenaren waren vaak eeuwenlang bos, onder meer in de vorm van het eikenhakhout. Behalve klein hout voor palen, hekken, meubels en dergelijke, hadden de dorpelingen het voordeel van beschikbaar brandhout en geriefhout. Naast de productie van hout was en is er nogal eens ruimte voor nieuwigheden zoals de aanplant van thuja (reuzelevensboom) of tamme kastanje en houtteelt met beuk. Er was op meerdere plaatsen ook belangstelling voor bosbeheer op basis van diepgaander kennis van zaken, overgekomen uit Zwitserland en Zuid-Duitsland. De gebruikte principes hebben opvallend veel weg van wat we nu natuurvolgend bosbeheer noemen. We zien daar nogal eens een bos met sterk gevarieerde leeftijd van de bomen op één plek, zonder dat het op een park gaat lijken. Grote kapvlaktes en uitgestrekte monoculturen van grove den, lariks, fijnspar of Douglas ontbreken daar.

In deel II gaan we in op de problematiek die de laatste 25 jaar is ontstaan en de bijbehorende wet- en regelgeving. Blijf lezen!

Tekst en beeld: Peter Sinon

Beukenbos met natuurlijke verjonging op rijkere gronden

Natuurbelang voorop, dan pas komt de rest

Natura 2000, voorbeeld Velperwaarden

De Velperwaarden maken onderdeel uit van Natura 2000-gebied de Rijntakken, de uiterwaarden van de grote rivieren - in dit geval de IJssel. De Natura 2000-gebieden zijn de laatste tijd vaak in het nieuws, met name als het gaat om stikstof. Maar er is meer aan de hand. Ecoloog Karin ter Brugge Wopereis gaat in op een aantal begrippen uit natuurbeheer en wat dat inhoudt voor genoemd gebied.

In Natura 2000-gebieden worden bepaalde diersoorten en hun natuurlijke leefomgeving beschermd om de biodiversiteit te behouden. De Natura 2000-gebieden herbergen nog veel van de oorspronkelijke biodiversiteit; we vinden er biotopen en habitats die elders verloren zijn gegaan. Natura 2000 staat dus symbool voor de meest bijzondere, de meest waardevolle en vaak ook meest kwetsbare natuur in Nederland en Europa.

De biodiversiteit staat namelijk in Europa en vooral in Nederland al jaren onder druk. Duurzame bescherming van flora en fauna is daarom ook hard nodig. Dat betekent dat we met gebieden, zoals de Velperwaarden heel zorgvuldig moeten omgaan en deze gebieden beter beschermen en herstellen.

Natura 2000 – van regelgeving naar praktijk

Voor elk Natura 2000-gebied is een *beheerplan* opgesteld. Daarin staat welke *natuurwaarden* in het gebied behouden of hersteld moeten worden – de zogenaamde *instandhoudingsdoelen van het gebied* – en welke maatregelen daarvoor nodig zijn. Elk plan wordt opgesteld voor een periode van 6 jaar. Daarna wordt bekeken of het plan moet worden verlengd of bijgesteld.

De belangrijkste doelstelling binnen Natura 2000-gebieden is te zorgen dat soorten en hun leefgebied goed worden beschermd. De *staat van instandhouding* is een belangrijk begrip: deze meet de afstand van de huidige situatie van een soort, tot het doel: een levensvatbare situatie. Daarbij is de wettelijke bescherming gericht op het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. Nederland is verplicht om te zorgen voor een gunstige staat van instandhouding van de natuurwaarden.

Voor veel soorten en habitats is helaas de staat van instandhouding ongunstig of zelfs zeer ongunstig. Het gevolg is dat er veel moet gebeuren om de kwaliteit van natuurgebieden te verbeteren. Voor de huidige inrichting en functies is er sprake van

bestaand gebruik. Dat betekent dat de functies, die er waren vóór het aanwijzen van het gebied als N2000 gebied, kunnen worden voortgezet. Denk aan landbouw of recreatie.

Dat betekent wel dat men heel terughoudend moet zijn met het toestaan van extra andere of nieuwe activiteiten die herstel van de natuurkwaliteit bemoeilijken.

Niet alles kan overal

In Natura 2000-gebieden moet de bescherming van de natuur de allerhoogste prioriteit hebben. Dat betekent eigenlijk ook dat andere activiteiten maar beperkt mogelijk zijn. 'Op de snelweg mag je ook geen huis bouwen'- daarover zal iedereen het eens zijn. Evenzeer geldt dat beschermen van natuurwaarden inhoudt dat niet alles kan. Echter in Natura 2000 gebieden wordt er vaak en veel gerommeld door het treffen van mitigerende maatregelen. Het halen van natuurdoelen komt dan niet op de eerste plaats, ondanks dat dit zou moeten.

Dat niet 'alles overal kan' zorgt voor frustraties bij sommigen. Daarbij vindt men natuurbescherming niet belangrijk en is het moeilijk te accepteren dat de bescherming van natuurwaarden in de weg staat van eigen wensen en plannen. Overheden hebben een belangrijke rol, zo ook de gemeente, om gebieden goed te beschermen. De Omgevingswet biedt hiervoor instrumenten, dus dat is een kans voor de natuur. Belangrijk is ook om de natuurwaarden goed uit te leggen. Het liefst wil je iedereen bereiken, zodat men het maatschappelijke belang en het belang voor de toekomstige generaties inziet. Uiteraard naast de intrinsieke waarde van soorten en hun leefomgeving, ook daar moeten we goed mee omgaan.

Zorgen

Recreatie in de uitwaarden, met name rondom de kernen wordt steeds populairder. Gemeenten oriënteren zich op de mogelijkheden om de uiterwaarden beter toegankelijk te maken voor bewoners en

bezoekers. Hierover wordt veel gesproken in de plannen van het Rivierklimaatpark IJsselpoort (zie inzet). Verbetering van de toegankelijkheid van de uiterwaarden leidt echter niet alleen tot meer wandelrecreatie maar ook tot minder wenselijke activiteiten zoals het uitlaten van honden, mountainbiken, strandrecreatie en nachtelijk vissen en feesten.

Natura 2000-gebied Rijntakken

Rijntakken is een kenmerkend landschap voor ons deltaland en herbergt een waardevol type natuur, uniek zelfs binnen Europa. Doelen voor belangrijke plant- en diersoorten die passen binnen het landschapstype Rivierengebied moeten daarom voorrang krijgen in de Rijntakken. Het is daarvoor belangrijk dat met maatregelen wordt gezorgd voor goede kwaliteit van bodem, water en lucht. Met name de graslanden en de droge bossen binnen de Rijntakken zijn verslechterd, net als de leefgebieden van de beschermde vogelsoorten kwartelkoning en watersnip. Het is zelfs niet uitgesloten dat met de huidige maatregelen de situatie verder verslechtert.

De luchtfoto toont het gebied Velperwaarden ingeklemd tussen bebouwing, wegen en bedrijventerreinen. Ook is er recreatie verderop aan de overzijde van de rivier.

Door recreatiedruk worden vogels beperkt in hun mogelijkheden om voedsel te zoeken, te rusten of te broeden. Recreatie heeft invloed op de draagkracht van een gebied. De overlevingskansen van vogels kunnen door verstoring worden verminderd. Er is nu veel rust in het gebied voor soorten zoals reeën, hazen en kleine marterachtigen. Het terrein van de oude steenfabriek is daarin ook een mooie hoogwatervluchtplaats. Ook bij extremere weersomstandigheden door onder andere klimaatverandering moeten genoemde soorten goede, robuuste hoogwatervluchtplaatsen behouden, die vrij zijn van recreatie of hoogwaterovertreding. Het is al vaker voorgekomen dat bij hoogwater of ijs op de uiterwaarden de vluchtschuilplaatsen worden verstoord of de toegang belemmerd. Enige jaren geleden kwamen veel vluchtende hazen om in en rond de Velperwaarden en ook schuilende reeën vinden soms de verdrinkingsdood.

Op de Veluwe is het nodig om de recreatie die we jarenlang hebben toegelaten te zoneren. Daar maak ik mij voor de Velperwaarden ook zorgen over. Het gebied staat al aan alle kanten onder druk door bebouwing, bedrijventerreinen en snelwegen, en in de omgeving en ook elders in het Natura 2000-gebied is al veel intensieve recreatie. De uiterwaarden toe-

gankelijk maken voor recreatie, ook extensief, kan in het gebied zeer veel impact hebben. Voor Natura 2000 moet het parool zijn: Laten we eerst de natuurdoelen halen, en dan pas eventueel recreatie toelaten! Eerst zorgen voor de gunstige staat van instandhouding van soorten en het herstellen van leefgebieden van soorten.

Een doelsoort uitgelicht: de Watersnip

We sluiten af met de beschrijving van een zo'n Natura 2000-doelsoort: de Watersnip (*Gallinago gallinago*), en van een algemene soort, de Europese haas (*Lepus europaeus*).

De Watersnip nestelt in allerlei vochtige terreinen, zoals moerassen, veengebieden en drassige graslanden waarbij de aanwezigheid van zachte bodem van belang is. Zulke terreinen zijn in de laatste decennia steeds meer onder druk komen te staan. Broeden in regulier cultuurland is vrijwel onmogelijk door intensivering van agrarisch graslandgebruik met ontwatering, overbemesting, vroeg en frequent maaien, hoge beweidingsdruk en egaliseren van grasland. Door verdroging worden moeras- en graslandgebieden tevens ongeschikt om

te foerageren. Watersnippen kunnen met hun snauwels niet meer in de bodem dringen. Verruiging van moerassige biotoop is slecht voor het bodemleven en dus voor het voedselaanbod.

De watersnip staat inmiddels op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels als 'bedreigd'. Sinds de jaren '50 van de vorige eeuw is de soort met 75% afgenomen.

De mannetjes van de watersnip vallen in de broedtijd op door hun opvallende baltsgedrag: ze laten zich in een steile lijn uit de lucht naar beneden vallen, waarbij de staartpennen een opvallend 'mekkerend' geluid teweeg brengen. Dit heeft ze de volksnaam 'hemelgeit' opgeleverd.

Hoe mooi zou het zijn, als we dit opvallende gedrag en geluid in de toekomst weer op meerdere plekken in de uiterwaarden kunnen aanschouwen?

De Europese Haas

De Haas is een fascinerend zoogdier waarover vrij veel bekend is. De soort is wijdverspreid tot in middeleuropa. De soort wordt gezien als een cultuurvolger die heeft weten te profiteren van de komst van de landbouw – mits niet te intensief. In de Velperwaarden is de haas talrijk, waarschijnlijk mede door de open weidebouw die er plaatsvindt. We kunnen hier wel spreken van een geschikt territorium. Hazen zijn zeer honkvast: het dier blijft meestal zijn hele leven in het gebied waar hij is geboren. De actieradius is ongeveer 300 hectare, gelegen rond zijn voornaamste leger of nestplaats. In Nederland neemt het aantal hazen sinds 1970 geleidelijk af door diverse oorzaken. Daarover is vrij veel bekend, zodat erop kan worden gereageerd met maatregelen.

Ook in de Velperwaarden is het bestaan van de haas niet zonder bedreiging. Eind januari 2021 sloeg in een paar weken tijd de winterkou ongenadig toe met sneeuw, ijs en noordoostenwind. Ook steeg het rivierwater in de IJssel sterk en liepen de uiterwaarden geheel onder. Veel hazen in de waarden sloegen door honger en kou op de vlucht. Dat hebben meerdere tientallen dieren met de dood moeten bekopen, zelfs al is de haas een goede zwemmer. Veel kadavers werden her en der aan de rand en binnen het gebied aangetroffen. Sommige dieren waren door prikkeldraad of struiken van meidoorn en sleedoorn fataal gewond geraakt.

Rivierklimaatpark IJsselpoort

Negen overheidspartners werken samen met inwoners, boeren, ondernemers en andere belanghebbenden aan een plan voor een uniek rivierpark tussen Arnhem en Giesbeek: Rivierklimaatpark IJsselpoort.

In dit plan komen veel doelen en ambities samen. Het omvat ruimte voor de rivier, bedrijven, natuur, scheepvaart en recreatie. Rivierklimaatpark IJsselpoort is een veelzijdig project, dat zorgt voor toegankelijke uiterwaarden die klimaatextremen kunnen blijven opvangen. Dit grondig gestuurde proces duurt al enige tijd. In afgelopen jaren werd het zogenoemde Startdocument opgesteld, waarop begin 2024 belanghebbenden en anderen konden reageren. Ook het bestuur van afdeling IVN Oost-Veluwezoon diende een zienswijze in. In alle deelgebieden in het Startdocument is te zien dat ruimte voor water, ondernemerschap, recreatie en natuurontwikkeling wordt uitgewerkt. Het IVN-bestuur roept op om bij de keuzes voor alternatieven prioriteit te geven aan natuurbehoud en -ontwikkeling in alle maatregelen en in alle deelgebieden.

Tekst: Karin ter Brugge Wopereis, Jeroen Boland

Bronnen:
Google Earth
ecologischeautoriteit.nl
Rivierklimaatpark.nl
natura2000.nl/profielen/a153-watersnip

Foto Watersnip: T. Mukherjee

Foto Haas: Maaïke Dijkstra

Rondje Beemd - 50 jaar geleden

Herinnering aan een veldtochtje

In 1976 was mijn leeftijd zeventien, scholier aan de MBCS in Velp en altijd nieuwsgierig naar wat de natuur in breedste zin te bieden heeft: sterren en maan, plantjes, vogels, insecten – een echte omnivoor dus. Behalve een kort verslagje heb ik een soortenlijst van waarnemingen bijgevoegd die ik in mijn aantekeningen aantrof.

School klaar, huiswerk gemaakt en zoals voor mij gebruikelijk nog uren over. Ik maak me er van te voren al vrolijk over, de verwachting weer heerlijk buiten te zijn: eropuit, naar de Beemd. Vanaf de Talingsingel in Velp, waar ik op mijn dertiende was terechtgekomen, is dat vijf minuten lopen en dus kom ik er meerdere keren per week. Liefst 's morgens heel vroeg. Geen mens te zien of horen en de vroege vogels al actief.

Maar nu is het begin van de avond. Zoals vaker loop ik langs het gemaal, rechtsaf de dijk op, en omdat het al later is, tegen de zon in. In het eerste stuk van die dijk is pas geleden een verhoging aangebracht, een rare bult als een soort noodverband. Daar groeit de vogelmelk, stralend witte bloemen, maar alleen als het zonnig is! Ik kende ze niet, in het Hollandse veenweidegebied waar ik vandaan kom leven ze niet. En hier waren ze niet, in dit rivierkleigebied. Vast meegekomen op een tocht in een vrachtwagen die grond van elders aanvoerde. Maar mooi dat ze hier nu groeien!

Hoog in de lucht staat de torenvalk te 'bidden', speurend naar muisjes die vanuit de meidoornhaag hun tochtjes ondernemen, op zoek naar wat maar eetbaar is. Zich niet bewust van het vliegend gevaar trekken ze hun spoor. Ik zie die muizen hier ook nooit, tussen het gras, maar de vogel pikt ze er wel uit. Met wat ik uitleg als ongeduld zoekt het valkje steeds even een andere positie en roeit tegen de wind in, even op één plek – totdat er ineens een duikvlucht naar het gras volgt. Hebbes! En weer een muis minder. 's Zomers nestelt de torenvalk hoog in de elektriciteitsmast in het veld, waar geen vijanden komen. Als ik me door het weiland die kant op waag, het mag eigenlijk niet maar ach, niemand die het ziet en een hekje is zo genomen, komt één van de vogels roepend en alarmerend uit de mast gevlogen. Dan maar een stukje om, waarom zou ik ze verder ook storen.

Verderop is een waterplasje en een moeras. Twee zwaar verwaarloosde wilgen leunen als hoogbejaarde mannen voorover, over wat eigenlijk niet veel meer is dan een modderpoel met in het midden wat dieper water. Het hoge riet is al verbleekt, omgeeft

de modderpoel. Dan, duidelijk hoorbaar: rietgorzen! Met mijn kijker speur ik de rietkraag af en ontdek er een aantal, met hun zwart-wit getekende kopjes en hun grijze buik, als op een theekransje vertellen ze elkaar de laatste verhalen. Het zal vast niet gaan over de nieuwste elpee van Stevie Wonder. Even wat dichterbij bekijken en ik klim opnieuw over een hek en sluip langs het riet dichterbij. Het riekt hier sterk naar munt en modder. En dan laat ik me toch weer verrassen: luid krassend met duidelijk hoorbare vleugelslag vlucht een groepje watersnippen voor mijn voeten uit. Verscholen in de rietkraag had ik ze natuurlijk nog niet gezien. Terwijl ik toch wéét dat ze er zijn...

Als het straks in de winter zover komt dat de rivier overstroomt en de Beemd weer onder water verdwijnt, zal ik hier allerlei soorten eenden aantreffen. Op doortocht, denk ik. Maar nu is het herfst en op het watertje zijn alleen een paar kuifeenden te zien. Het heldere zwart-wit en de kuif van het mannetje maken vergissen vrijwel onmogelijk. Ze dobberen wat en duiken naar voedsel. Wat eet een eend? Waterplanten? Mossels? Toch in de bibliotheek maar eens opzoeken, als ik er zaterdag weer zit. Mijn vogelgidsje van Jaap Taapken* biedt geen uitkomst.

De Beemd in 1975 (P. Sinon)

Onderweg en al een flink eind op streek kijk ik even achterom en zie in de verte op de meidoornhaag een vogel die ik niet zomaar kan thuisbrengen. Mijn kijkertje, een 8x40, biedt nog geen uitkomst, dus ik

moet even terug, wat dichterbij komen. Het beestje zit wat onrustig maar vreemd rechtop, ongeveer zo groot als een merel schat ik, en grijswit en zwarte kleuren worden zichtbaar. Met de kijker zie ik nu een vogel die zich als zware jongen heeft verkleed: een brede zwarte maskerstreep over zijn ogen. Als hij wegvliegt vallen de witte banen op de vleugels op. Een klapekster! Ik ben geen soortenjager, maar de kick van een eerste waarneming en dan ook nog van een maar weinig voorkomende soort treft me toch wel, hoor.

Net als enkele weken geleden, toen ik hier voor het eerst een visarend trof. Het verschil met een buizerd was meteen duidelijk. Afijn, genoeg over soortenjagen. Een paar zomertalingen vliegen naar het zuiden, de rivier over. Begin van de grote trek naar zonniger oorden? In de winter trekt hier van alles langs, ze volgen de IJssel en ik kijk mijn ogen uit. Maar zo dadelijk ben ik thuis en maak ik wat aantekeningen. Geen idee waarom eigenlijk, maar blijkbaar schuilt er toch een lijstjesgek in mij. Heerlijk leeggewaaid en bekapt met mooie waarnemingen kom ik thuis.

Klapekster (H. Patibanda)

* *De Europese vogels in kleur* - Heinzel, Fitter, Parslow – vert. J. Taapken en H. Lichtenbeld (1972)

** dit betreft een wat willekeurige verzamellijst die ik aantrof in oude aantekeningen. Een jeugdzonde: erg systematisch is het allemaal niet maar er was nog geen SOVON-atlas en geen internet.

Tekst: Peter Sinon

Waarnemingslijst De Beemd 1975**

Buizerd: Eén. Tijdens herfsttrek tot plm. 5.

Graspieper: Zomer. 2 st.

Grauwe gans: vooral winter. Groepen <= 45

Grauwe klauwier: zomer. 1 ex. Plus voedselvoorraden.

Grote zaagbek: wintergast. Op de IJssel 2 ex.

Grutto: broedvogel. Ws. minim. 3 paar

Klapekster: 2 waarn. Herfst

Kleine zwaan: overvliegende groepen, tot 20 ex.

Kolgans: wintergast groepen tot plm. 30

Kraanvogel: overtrekkende groep 24 st., voorjaar

Kramsvogel: grote groepen in winter, meidoorns

Kuifeend: hele jaar. Plm. 6 vast, max. 18

Patrijs: broedvogel. Soms groepje. Tot 15 ex.

Pijlstaartend: voorjaar, groepjes op grond. 8

Roodhalsfuut: wintergast. Ex. op de IJssel

Rotgans: vooral winter. Groepjes tot 8 ex.

Slobeend: overvliegend ex., voorjaar

Toppereend: doortrek, overvliegend 8 st.

Torenvalk: broedpaar

Watersnip: broedvogel. Ws. 4 paar

Wilde eend: n.b.

Wilde zwaan: overvliegende groepen. 14

Wintertaling: winter, groepen tot 15 ex.

Wulp: overvliegend ex., zomer

Zomertaling: zwemmend paartje, eenmalig

De Beemd nu (zie topotijdreis.nl)

De gebiedsaanduiding 'de Beemd' uit de volksmond komt op oude topografische kaarten niet voor. Aanvankelijk weidegrond, daarna sportcomplex, is het gebied sinds 1985 ontwikkeld als bedrijventerrein van Velp. De Broekdijk is in het kader van het Deltaplan Grote Rivieren rond het jaar 2000 verbreed en verhoogd. Het Velperplasje, net buitendijs, was ten tijde van de beschrijving nog maar 20 jaar oud. De waterstand en daarmee het vogelbezoek, variëren sterk afhankelijk van het rivierwaterpeil en van langdurige droogteperiodes. En een van de oude wilgen staat er ook nu nog!

Het verborgen watersysteem onder de Veluwezoom

Onze blauwe schat onder het groen

De Veluwezoom, onze mooie achtertuin, staat bekend om haar bijzondere flora en fauna. Onder deze natuurlijke pracht schuilt een indrukwekkend watersysteem. Het is een bijzonder complex systeem met verschillende lagen. De grondwaterspiegel ligt op hooggelegen plaatsen tot wel 20 meter diep.

Scheve kleischotten in de ondergrond zorgen voor verschillende afstroomrichtingen van het grondwater en verdelen het gebied in compartimenten. Er is daardoor water met verschillende reistijden en van verschillende leeftijd. De reistijd is de periode tussen inzigen van neerslag aan de oppervlakte tot aan de onttrekking uit een drinkwaterpompput. Onder de Veluwe ligt een hoeveelheid water opgeslagen die tot wel zeven maal die van het IJsselmeer omvat.

Maar niet overal kunnen plant en dier en de mens daar ook bijkomen. De ondergrondse zoetwaterbel speelt een cruciale rol in de drinkwatervoorziening. Het is schoon, oud water uit grote diepte van de allerhoogste kwaliteit. Water van nog voor de industriële revolutie. Dit unieke systeem ontstaat door intrekken van het neerslagoverschot ter plekke. Het is grotendeels onafhankelijk van de regenwaterrievieren die langs de zuid- en oostrand van het gebied stromen, de Rijn en de IJssel.

Drinkwater in gevaar

Het evenwicht tussen neerslag, verdamping en onttrekking is echter verstoord. Afgelopen vijftig jaar is het waterpeil door aanhoudende droogte langzaam gedaald. Die verdroging geeft allereerst voor de natuur direct problemen. Beekjes die eens watervoerend waren zijn drooggefallen, het risico op natuurbranden is toegenomen en de kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater gaat achteruit omdat ongewenste stoffen minder verdund worden.

De verdroging heeft in de nabije toekomst ook gevolgen voor ons drinkwater. Nu komt dat nog zó uit onze kraan. Maar de vraag naar drinkwater neemt toe en over vijf jaar wordt een serieus drinkwatertekort verwacht. Om hierop voorbereid te zijn, zoekt drinkwaterbedrijf Vitens op de Veluwe naar nieuwe productielocaties. De locaties in Ellecom en Rozendaal worden wel gemoderniseerd maar blijven volgens Vitens dezelfde productiecapaciteit behouden. In totaal 8 miljoen m³ water per jaar. Op dit moment onttrekt Vitens 6 miljoen m³ per jaar in Ellecom en in Rozendaal nog eens 2 miljoen m³.

Actie vereist. Maar hoe?

Juist in grote natuurgebieden als de Veluwe liggen kansen: hier kunnen we overschotten aan regenwater vasthouden. We kunnen maatregelen nemen om verdamping te reduceren. En we kunnen wellicht middels nieuwe technieken water toevoegen. We moeten dus aan de slag.

En dat begint met het zo lang mogelijk vasthouden van water in de haarvaten van het systeem. Hoe doen we dat in zo'n complex gebied als de Veluwe? Veranderingen in de mate van bosbedekking en ondergroei en de omvorming van naaldbossen naar loofbossen leiden volgens verschillende waterexperts tot een verhoging van de grondwaterstand. In de uiterwaarden zijn er mogelijkheden middels spaarbekkens voor regenwater, dat vervolgens als schoon water geïnfiltreerd kan worden. Ook is het mogelijk beken meer te laten meanderen of stuwen te plaatsen. Ten slotte is er de zogenaamde 'wateraccu': het langdurig opslaan van rivierwater in bekkens op hoogte, waarin we het benutten om de grondwatervoorraad aan te vullen.

Dit alles zijn te onderzoeken mogelijkheden. Financiële en technische haalbaarheid en wenselijkheid verdienen nader onderzoek.

Vervuiling

Tot slot is de vervuiling van water een grote zorg. We geven een voorbeeld. Tot 2025 beoogde het Ministerie van Defensie de aanleg van een oefenterrein op de Terletse Heide; in mei 2025 werd deze optie verworpen, net als de andere onderzochte locaties in Nederland. In het voorafgaande onderzoek werd zorg geuit over uitspoeling van zware metalen en ongewenste chemische stoffen naar het grondwater. Er was ook zorg ook over het neerslaan van deze stoffen in een groter gebied. De toen onderzochte locatie ligt ook nog eens in een zogenaamd *intrekgebied*. Intrekgebieden leveren grondwater aan voor de drinkwatervoorziening elders. Waterwinning trekt grondwater aan uit een gebied dat veel groter is dan het grondwater-beschermingsgebied. De afstand tussen de Terletse heide en het

grondwater-beschermingsgebied van Vitens is 5 kilometer. Vervuiling van het toekomstige drinkwater met zware metalen en ongewenste chemische stoffen zou dan een reëel risico zijn geweest. Een kwestie van tijd voor het in ons toekomstig drinkwater terecht komt. In een tijd van krimpende watervoorraden en stijgende vraag is dit volgens velen onverantwoord – het raakt onze gezondheid én onze toekomst.

Waterconsument

Toch onze eigen rol nog maar eens benoemd: wij dragen ook als waterconsument ons steentje bij. Duurzaam watergebruik begint bij bewustzijn. Hoe minder verdund je huishoudelijk afvalwater is, des te makkelijker is het schoon te maken in de waterzuivering. Dus naast verspilling is dit ook een reden om de kraan niet onnodig te laten lopen. Bewustwording van je verbruik geldt niet alleen voor het water uit de kraan, maar ook het verborgen waterverbruik via voeding. Kijk maar eens op een *water footprint calculator*. Het zou mooi zijn als we regenwater gaan gebruiken voor onze was en doorspoe-

len van het toilet, zoals in België al meer gebruikelijk is. Of ons hemelwater niet in het riool laten lopen maar via een afgekoppelde regenpijp via je tuin, terug het grondwater in laten trekken. Ook het vergroenen van je leefomgeving helpt. Groene daken, geveltuintjes en groene, liefst bloemrijke, tuinen zorgen niet alleen voor verkoeling, maar houden ook water vast dat anders snel afstroomt of verdampt.

Wil je hier meer over lezen, kijk dan vooral op deze websites:

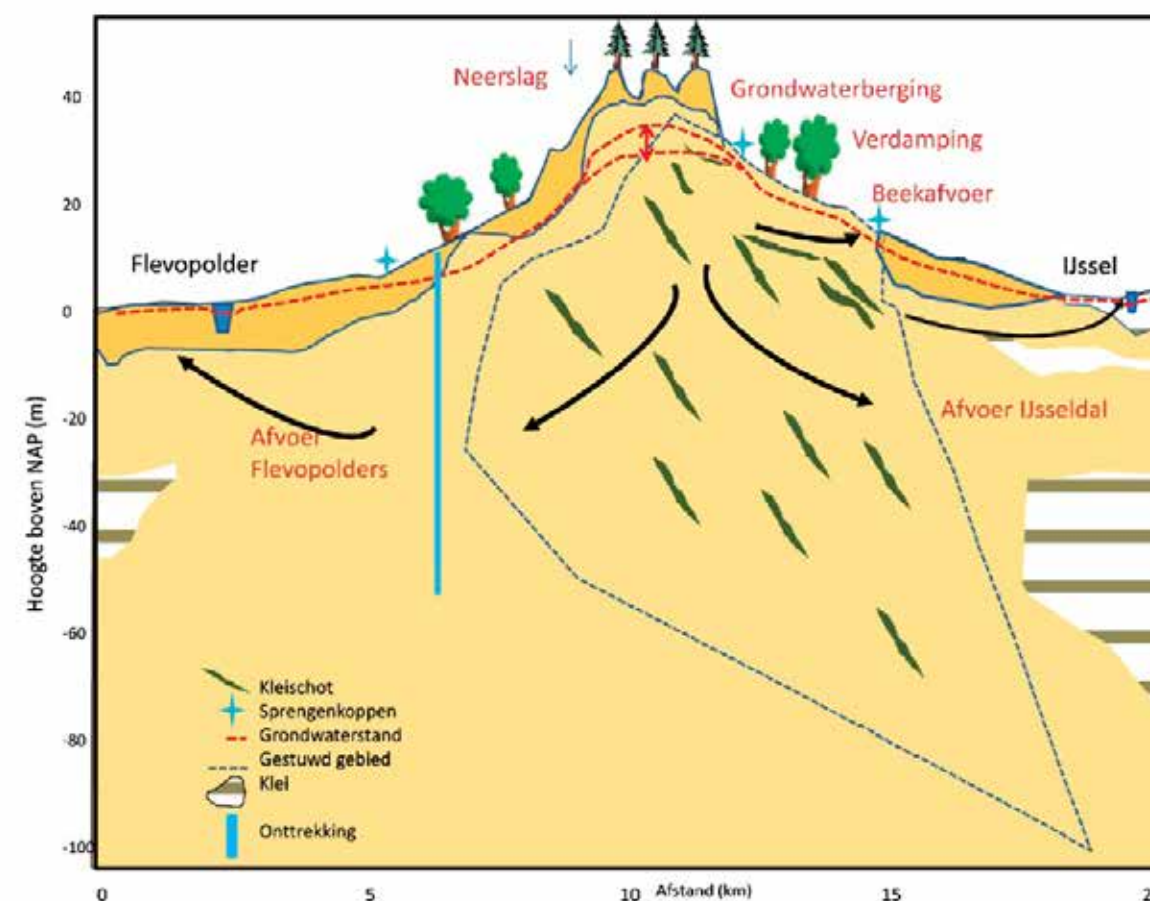
h2Owaternetwerk.nl (onder andere 'via-de-kraan-verbonden-met-de-veluwe', 'prachtige-veluwe-om-van-te-dromen' en 'hydrologische-effecten-van-het-vervangen-van-naaldbos-op-de-utrechtse-heuvelrug-door-loofbos')

Waterfootprint.org

Tekst: Druppel Water

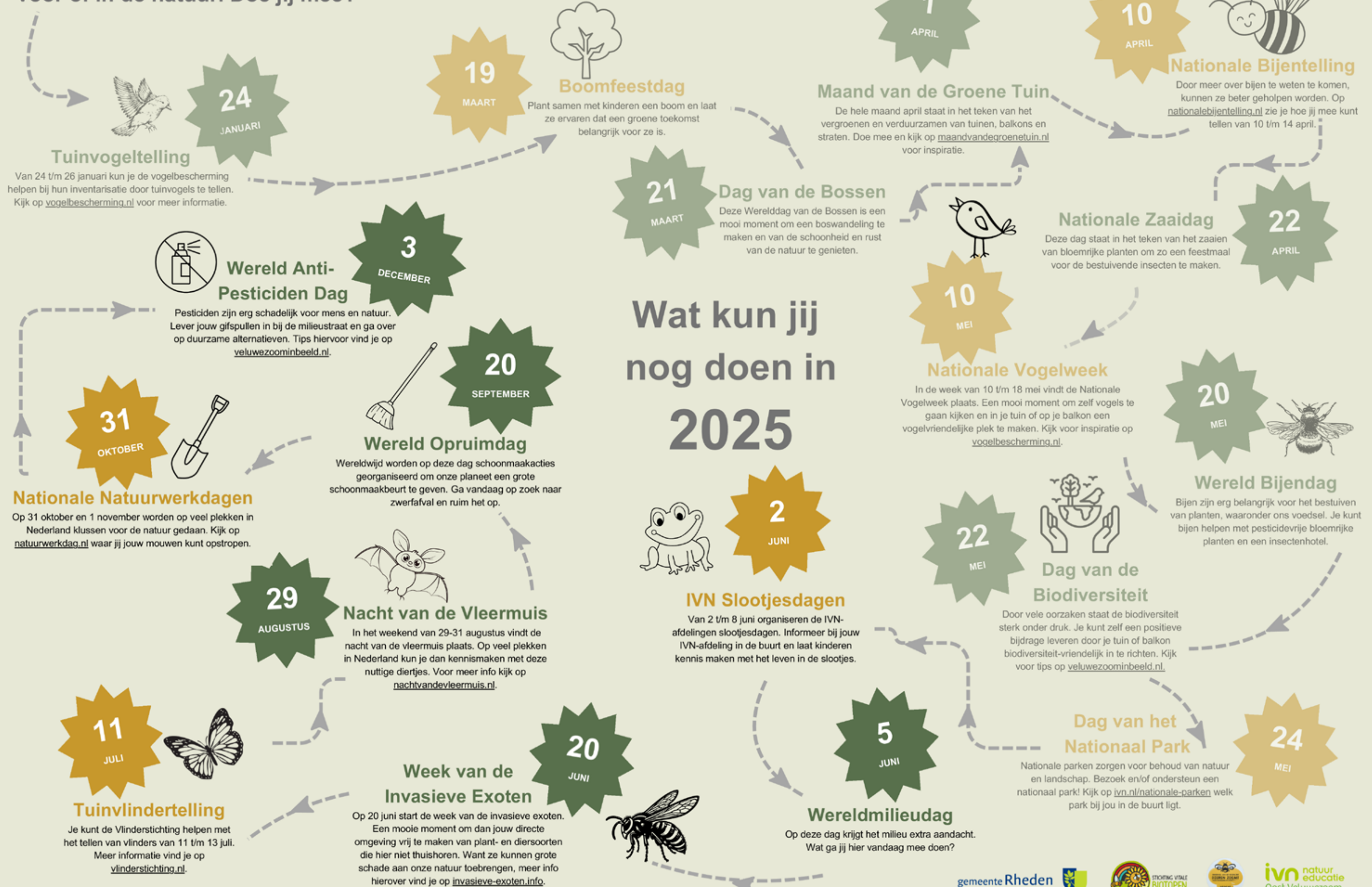
Beeld: Expertdialoog de Veluwe - Begrijpen we het watersysteem? uit: Stromingen 20 (2014) nr. 3 Nederlandse Hydrologische Vereniging.

In deze afbeelding niet verwerkt, maar uiteraard van belang voor de Veluwezoom: drinkwateronttrekking aan de kant van het IJsseldal.

Afbeelding 1: Schematische voorstelling van de geohydrologie van de Veluwe

Op deze dagen in 2025 kun je iets extra's doen voor of in de natuur. Doe jij mee?

gemeente Rheden

ivn natuur
educatie
Oost Veluwezoom

EXCURSIE- EN WANDELPROGRAMMA

Nadere informatie: zie ivnoostveluwezoom.nl onder 'Activiteiten'

Adres De Klaproos: Korenbloemstraat 21 Rheden

Zaterdag 21 juni, 21.00 uur

Beleef de avond en zoek mee naar de nachtzwaluw

Start: Apeldoornseweg ter hoogte van viaduct Koningsweg

Let op: aanmelden via de website.

Maandag 7 juli, 09.30 uur

Drie sprengkoppen voor een beek

Start: P. De Plaghak, Schaapsallee, Laag-Soeren

Maandag 4 augustus, 09.30 uur

Geologie en IJstijden

Start: P. Paviljoen De Posbank, Beekhuizenseweg, Rheden

Zondag 17 augustus, 14.00 uur

Natuurlijk welbevinden

Start: P. Kasteel Rosendaal, Beekhuizenseweg, Rozendaal

Zondag 31 augustus, 14.00 uur

Fiets mee over de mooiste heidevelden van de Zuid-Veluwe

Start: P. Posbankmonument, hoek Schietbergseweg/Beekhuizenseweg, Rheden
Aanbevolen wordt om de auto in Rheden te parkeren.

Maandag 8 september, 09.30 uur

Zeven heuvelen, 6 km

Start: P. De Spelerij, Veldweg 5, Dieren

Zondag 21 september, 14.00 uur

Pinkenberg en andere toppen van de Beekhuizense bossen

Start: Kruising Pinkenbergseweg/ Kluizenaarsweg, Velp

Zaterdag 4 oktober, 12.30 uur

Herfst op Landgoed Larenstein

Start: P. Hogeschool Van Hall Larenstein, Larensteinselaan 26, Velp

OVERIGE ACTIVITEITEN

Donderdag 19 juni vanaf 19.00 uur

Midzomeravond en werkgroepenmarkt

Locatie: IVN-tuin, naast ingang bezoekerscentrum Veluwezoom

Maak ook kennis met wat er allemaal te doen is in onze vereniging, en door wie. Bijeenkomst voor leden en donateurs.

2 lesavonden en 2 excursies in oktober

Paddenstoelencursus voor beginners

Woensdagen 8 en 14 oktober 's avonds

Zaterdagen 11 en 25 oktober namiddag

Informatie en inschrijven via website, zie onder 'Activiteiten'

Vragen over een wandeling, scholenwerk, of rondleiding in de IVN-tuin:

excursies@ivnoostveluwezoom.nl

scholen@ivnoostveluwezoom.nl

ivn-tuin@ivnoostveluwezoom.nl

PROGRAMMA KNNV ARNHEM

Zie agenda op knnv.nl/arnhem